

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Jacobi Sadoleti Card. Et Episcopi Carpentoractensis Viri
Disertissimi, Opera quæ exstant omnia**

**Sadoleto, Jacopo
[Francofurti], 1607**

Iacobi Sadoleti Episc. Carpentoracti Epistol. Anum Lib. III.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-69244](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-69244)

finē velim: Quem tu, scilicet, huius concilij, de quo tam multi sermōes increbrescunt, effectum aut exitum futurū putes. Nam si res agatur serē, spesq; aliqua sit latum iri auxilium bonis moribus & legibus, aduersus tot & tam graues, cūm dissensiones in fide & religione, tum in communi vita corruptelas: optandum est omnibus nobis, & vehementer Deo supplicandum, vt bene ac prosperē procedat res. Egoq; quanquā imbecillitate valetudinis, & domesticis difficultatib; valde impeditus nullum discrimen recuturus sum, quō in eo interesse conuentu possim. Sin autē totum negotium fuerit simulatio, libentiū mansurus in statione mea sum: neq; cōuenturus, vbi mea opera nemini vtilis, mihi autē ipi incommoda vehementer futura sit. Hæc ego à te, si tua spectetur grauitas & dignitas, tanquam à patre requiro: si excellens singulariq; doctrina, tanquam ab eo, qui non meus, sed omnium esse magister possis. Hoc quidem sic existimo, si saluo officio fieri posse decreueris, te nihil in hac re prætermittendum esse, quod ad me monendum, instruendumq; pertineat: et si nulla maior mihi futura est instructio, quam exploratio iudicij ac voluntatis tue. Quod vt facere velis, de quo ad me scribere, magnopere te rogo. Ego hic in literis & libris assidens sum: neq; intelligo iam, quid sit aliud beatē vivere, nisi quod prædicare solebat Solus, quotidie aliquid senescentem addiscere. Quod nos hoc melius facimus & præstantius, quod ea consecramur addiscimusq; per que ad noscendum fruendumq; ipsum Deum spe firma exoritur immortalitatis adducimur. Tu vt valeas, meq; absentem, quod facis, diligas, & patrocinio tuo tucare à te peto. Vale. Carp. M.D.XXX.

IACOBI SADOLETI EPISC.
CARPENTORACTI EPISTOLA-
rum Lib. III. Epist. I.

IACOBO SADOLETVS EPISC. CARP. FEDERICO FREGESIO Archiepiscopo Salerni, S.P.D.

POST tuum è Gallia discessum, adhuc nihil abs te accepimus literarum. Quod mirarer equidem, & tecum quasi expostularem, si hanc tuam culpam, ac non eorum esse arbitrarer, qui quas literas suscipiunt perfectas, eas aut negligentia, aut perfidia nō curant reddere. Nam quum tu iam aliquid scripseris, mihi persuadere nullo modo possum. Admonet enim me, cūm ipsum spatium eius temporis, quod à tuo abitu ad hunc diem intercessit, mensium trium iam ferē in quo

in quo non scribere modò nobis, sed scriptitare etiam potuisti
tum verò tua illa mihi nota humanitas & insignis erga me bene-
uolentia, vetat me quicquam de officio tuo suspicari, quod aliter
sit ac deceat. Etenim profectò memor non solum expectationis
meae, sed tuae etiam promissionis: cum Lugduno confectionem iam
decedens Italiam versus, literas ad me manu tua dedisti: in quibus
erat scriptum, te cum primum in Italia constitisses, curaturum,
ut de omni tuo statu fierem certior: rationemq; initurum qui &
tutò, & facillè commeari inter nos litera possent. Ac mihi quidè,
cur in expectatione non parua tuarum literarum esse debeam,
causa complures sunt. Primum, meus summus in te amor, qui nò
finit intermitteri apud animum meum cogitationem tui. Quapro-
pter etiam de salute & incolumitate tua sollicitus, omnem euen-
tum itinerum tuorum scire valde cupio: neq; solum ut valeas, sed
quid agas etiam, acturusq; sis, & quibus in locis concessurus, Ro-
mae ne, ut est nonnullorum opinio, an alibi certo aliquo in loco.
Deinde de Psalmo meo aucto mehercule aliquando cognoscere
quid sit factum: & si hæc quidem cura & cogitatio non minùs ad
te, quam ad me ipsum pertinet, communis enim ex illo ambobus
nobis est honos: si tamen ex illo aliquis honos. Sed mea præci-
pua erat expectatio, quod maxime in hoc tempore meis rationi-
bus conducebat, illum iam esse editum. Hanc spem tardari, &
differri in tam longū tempus, sanè mihi quàm molestū est, etiq;
quoq; quemadmodum sese habeat res, ex tuis literis certum
cognoro. Nam si ij, quibus liber imprimendus missus est, tem-
poritèr contemnunt, neq; statuunt idoneam, in qua videatur esse
elaborandū, præcisum isthic quidem est omne negotium: sed si-
tò id mihi oportuit significari: vel enim abiectionem de eo curā
omnem, vel ad Lugdunensem tuos impressores conuersi fuisse-
mus. Sin est autem ut & probent materia, & in scriptione vitium
non reprehendant, quod equidem malim, permagni faciens ho-
minum doctissimorum iudicia, quorum & copia, & gloria abun-
dat illa ciuitas, quenam ista quæso, & unde exoritur tanta cun-
ctatio? Sed ut sit in his rebus quæ ignorantur, quarum ratio certa
conici nulla potest, sic mihi permulta de hac re cogitant, & agant
suspicionem quæ volo licet: firmo aliquo consilio consistere nò li-
cet. Quæ sollicitudine animi quiesci tum poteris, cum tu me de re
omni certiore feceris. Tertium illud est, quod ego expecto à te, ut
sciam, quæ, & per quos epistolas mittere tutò possim: mirū enim
me tenet desiderium sepius lacerandi & compellendi tui: eum ut
præsertim iam locis à nobis factus disjunctor, omnem spem ob-
lectationis meæ tecum, in literis solis reliqueris. Cuius ego discer-
su in hoc tanto regno videor penè solus relictus: hoc etiam magis,
quod protectionem tuam propè continuo est Paulus noster con-
secu-

ferunt. Is enim paternæ mortis subito casu, & insperato compul-
sus incommodo, quod rem familiarem & pupillos fratres suos in-
uideret, constitueretq; res domesticas ante diem V. Cal. Iun. hinc
est profectus; cum tu octo dieb. ipsis antecessisses: cuius tamen
reditus nunc nobis in expectatione est, extremus enim Sextilis
erat reuersioni constitutus: quam diem intelligis appropinquare.
Qui si tecum potuit in Italia congregi, quod quidem ipse & ma-
ximè exspectabat, & fieri posse nō diffidebat, planè ab eo fueris do-
cibus nostris rebus edoctus. Nos literas eius non habemus
ex ante diem X. Cal. Quintilis, neq; hoc sine aliquo animi nostri
scrupulo. Cogit enim nos vereri propemodū omnia, vel beneuo-
lentia, quā illū ut si filius esset vnicus, complectimur, vel poste-
ritatis cogitatio, cuius omnem spem & rationem in illo vno re-
posuimus: vel quod graui anni tempore, & insalubri ferē vbiq;ue
gentiū celo, omne corporis periculum videtur esse pertimescen-
dum. Sed tamen in spe bona sumus. Tu si nos diligis, quod profes-
sio facis, ne me patiari obsecro, tam diu in desiderio tuarū litera-
rum esse. Etiam pro tua humanitate curabis, ut aliqua volumina
ad nos libro impresso demum mittantur, quod possimus amicis
manifestula cum epistolis deferre. Vale, & ad nos quamprimum
scribe. Bembūq; nostrum, mirificum hominem, omni summa
virtute præditum, eundemq; coniunctissimum vtriq; nostrum,
aliquando nactus oportunitatē, meis verbis iube saluere quam-
plurimum. Carp. Idib. Augusti, M. D. XXIX.

II.

IAC. SADOLETVS EPLSC. CARP. FEDA-
rico Eregio Archiepiscopo Salerni, S. P. D.

Accepi literas tuas, ante diem XV. Cal. Ianuarij datas: ex qui-
bus cognoui, quando pōst meæ ad te perlata essent, quam
fuerant data: & quæ te occupatio moraq; tenuisset, quod minis-
tris cupiebas, maturē ad nos scriberes. Ego verò cum tanto iam
intervallo nihil abs te accepissem, neq; adeo de te sollicitarer au-
tem non parum cupiditate cognoscendi, quid tibi & rebus no-
stris communibus contigisset (sunt enim inter nos omnia com-
munia) cum me præferrim in ea cura & cogitatione amor erga te
meus summus quiescere non fineret: fateor me diu in expectatio-
ne fuisse tuarum literarum: nonnullamq; cepisse admirationem
eas tarditatis. Sed tamen ut suspicaret potius alia omnia, quam
coniunctionem nostræ necessitudinis vel minima ex parte im-
minutam esse, quā vel in amore apud te, vel quā in omnibus of-
ficiis conseruandis fide ac diligentia. Nunc cum tu & valerudi-
nis incommodo aliquandiu constictus, & molestissimis nego-
tijs

tuis distentus fueris: atque ea nunc impedimenta partim Dei beneficio, partim prudentia tua à teipso repuleris: gaudeo primas eas fuisse literas, quæ mihi lætum nuntium attulerunt: quæ si citius venissent, molestia mihi fuissent. Tuamque tibi recuperatam valetudinem, & sapiens consilium vitandæ urbis, vehementer gratulor: pristinam quoque tuam agnosco animi magnitudinem. Vidi enim te olim cum viveremus vna, hæc ipsa contemnente, quæ vulgus admiratur: tum scilicet, cum ea adipisci facilimè poteras. Et erant illa eiusmodi, ut haberent aliquam, si non veram dignitatem, at speciem tamen, & simulacrum quoddam dignitatis. Nunc verò: Sed quid ago? aut cur nequequam sumo hæc operam? Ad nostra potius, De Psalmo cognoui, quo loci sit res. Sed ego ingenuè tibi indicabo, cum iam desperassem isthic rem confici, nisi Psalmum Lugdunum, aliquot correctum locis, ut imprimeretur ibidem, quartodecimo admodum ab hinc die, hoc est ad IIII. Idus Decembris, ut intelligas me moderatum cupiditati meæ, quoad in spe fuerim isthic rem confectum in octavo mense videlicet postquam tu ex his locis discessisses. Nec tamen puto te existimaturum, me egisse aliquid quod sit contra officium. Nunc siue hic, siue illic, nostra virg, de eo conquiescit cogitatio: nec tamen adhuc quippiam habebamus certi, quid haberet Lugduni. Sed de his satis. De te autem ipso, & de tuo discessu in Italiam, qui meus tum fuerit sensus nihil me attinet dicere: nisi illud quod proprium est amoris, perfectionem tuam dolori mihi non mediocri fuisse. Causas equidem discessus, & graves, & iustas esse arbitrabar: quæ te hominem prudentissimum mouissent. Mansionem autem in Italia tuam, neque ego probo, neque te ipsum probaturum esse arbitror: quanquam enim tibi officio pio & necessario detineris: tamen cum tibi tantundem ferè in Gallia cum Deo negotij sit: & eadem te huc religio reuocet: quæ in Italiam euocauit: non video, peractis eis rebus quæ ad providendum consulendumque populis more & instituto maiorum inuenta sunt, quid te sit in Italia diutius retenturum, quando cætera omnia, quod opinor te iam cognoscere, usque: eò consula perturbataque sunt, ut nulla res in istis locis sit, quæ prudentem quempiam aut bonum virum possit delectare. Quare si tu idem senties, fuerisque expertus, poteris me autore officium & munus prestandæ Deo religionis, ad causam tui reditus, rectè interpretari. Ibi enim potissimum commorari debemus, ubi plurimum proficere nos posse sentimus: aliis quidem præterea etiam, sed non nihil & nobiliter ipsis. In quo ego disputarem copiosius, nisi te doctissimū hominem, & optime hæc ipsa videre mihi persuasissem: & vereretur ne tu fortasse magis ab amore meo erga te, & desiderio tui, quam à vero & integro iudicio huiusmodi orationem proficisci putares.

putares. Quamobrem hæc in illa. Paulus nobiscum est: nec fuit
me diutius in expectatione sui esse: extremo enim Sextili ad nos
redit, et quæ nunc totus in Grecis literis: quod si perfecit studiū,
non dubito, quin omnia deinde facilia sit habiturus. Nos nihil
scribimus impudentia, legimus autem libentissimè: multasq; &
magas iam partem Aristotelicæ doctrinæ transegimus, impri-
mis tā parā tā quædam: in quibus visū sumus nobis non pauca
subtilius & acutius comprehendisse, quàm antea. O te si haberē,
quo cum communicarem nihil crede mihi fieri posset beatius.
Hæc enim animi lætitia, ac in studiis voluptas socium requirit:
sine quo non illa quidem manca est: sed esset ea mediūsfidius hi-
lior tamen, atq; vberior. Paulus nondum tantis rebus par. Tu
maximo animo, præstantissimo ingenio, summa in me beneuo-
lentia, eximia scientia. Sed fortuna obstat, & quæ ipsam etiam
fortunam vincit necessitas. Ergo id ipsum ferendum est. Tuum
constitutum dandarum & misitandarum literarum seruabo di-
ligenter. Bembo meo ascribes, quoties ad eum scripseris pluri-
mam meis verbis salutem. Tu vale, & nos dilige: quod te facere
ita non dubito, ut nihil habeam tuo in me amore nec certius, nec
incurandius. Vale. IX. Calend. Feb. M. D. XXX. Carpentoraet.

III.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.

Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni, S.P.D.

QVm in Gallia esses, crebro commcabant inter nos literæ:
quod fiebat tum propinquitate locorum & regionum (mi-
nus enim magnis omnino & spatiis viarum & difficultatibus in-
tercepti eramus) tum quod eorum qui literas perferrent, maior
erat copia. Postea verò quam tu in Italiam profectus es, omnia
hæc nobis spissiora & difficiliora facta sunt. Quod mihi sanè ma-
gis est molestia: etenim eiusmodi sunt tempora, & ex impen-
dent res, ut si vquam alais, nunc cum maxime tuum mihi con-
siliū & benevolentia requirenda sint. Quæ si vicinioribus in lo-
cis esses, parata mihi arbitrarer, quia abes longè gentium, nō illa
quidem mihi crepta, nec adeo tamen in promptu adesse mihi in-
telligo. Sed quid me angat, sollicitumq; habeat, etsi te per te satis
existimare arbitror, quod eisdem affici te puto in hoc tempore
animi sollicitudinibus & curis, tamen aliquid tibi à me ea de re
putavi esse scribendum: ut quoniam amore & optima in rem Chri-
stianam voluntate coniuncti sumus, nostras quoq; cogitationes
& consilia coniungamus. Inerebescit enim quotidie magis (ut
tunc scis) de concilio rumor: cuius habendi multæ quidem sunt
causæ iustæ ac graves: ac si verè loqui volumus, etiam necessariae.

D

Sed

Sed cequid sperandum ex eo boni sit, magna videtur esse considerationis: quæ fortasse ad nos nihil pertineret, nisi graui officij onere premeremur. Quod præstare debemus, non tam hominibus quidem, quibus (si bene coniectura vtor) sancta & selecta consilia haud ita multis placitura sunt: sed præpotenti Deo, cuius tantis aucti beneficiis, nihil habemus neq; in vita, neque in fortuna, quod non pro illius honore & nomine effundere sumus parati. Hanc ego sententiam cum mihi tecum statum esse communem, reliqua iam sunt communicanda inter nos: quod consilium sequi, & quemadmodum nosmet gerere debeamus. Nam si (vt dico) fructus est expectandus aliquis ex hoc principum Ecclesiar & Episcoporum conuentu, qui sit Christianæ Reip. profuturus: non dubium est, quin conueniamus, quemcumque fuerit in locum concilium indictum, nec laborem vllum discrimine fugiamus: tamen si mihi ipsi, propter domesticas aliquot difficultates, imbecillitatemq; corporis, futura sit res molesta. Sin autem, quod magis vereor, propter inextricabiles difficultates temporum totum hoc remedium ad sedandas discordias, & ad motus ex animis tollendis inane futurum sit, atq; irritum: etiam non parua deliberationis res, quid agendum nobis, & verum accedendum eo, an manendum domi in vigilia nostra sit, cum alterum fortassis consilium inutile, alterum planè honestum semper habeatur. Hæc ego si mihi metipsum considerem, ex quibus potius & explorata scriberem ad te: cum verò tantum tuæ prudentiæ confidam, quantum meum perpetuum de tuo singulari ingenio iudicium postulat: peto a te & pro amicitia nostra rogo, vt suscipias totius negotij deliberationem atque curam: & siue habes iam statutum, quid tibi faciendum sit, siue es deinceps constituturus, me omnis participem consilij & voluntatis tuæ facias. Ego enim eo sum animo, vt quicquid a te probatum fuerit, id vt libenter sancteq; constitutum, ipse quoque secutus sim. Quare tu & de rumore ipso, totaq; re, & de loco, temporeq; conueniendi, si quid habebis indagatum & compertum, facies me (si videbitur) tuis literis certior. Imprimisq; hoc ita cogitabis, si veniendum aliquid sit, summopere cupere me, quod sine incommodo tuo fiat, contubernalem tibi esse. hoc mihi gratius atque optatius accidere nihil potest. Vale. VI. Calend. Februarij, M. D. XXX.

IV.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARP.
Federico Gregorio Archiepiscopo Salerni, S.P.D.

Esti

Et quotiescunque literas tuas lego, toties sentio me non
 in quadam letitia affici, ut nihil esse mihi possit earum lectione
 invidius: tamē proximē literā tuā, quas ego Nonis Iulij abs te
 datas, tertio Nonas Septemb. accepi, mihi molestia aliquantulum
 plus, quam voluptatis attulerunt. Nihil enim grātius accidero
 mihi potuit, nec quod minus ferre possent sensus animi mei,
 quam intelligere, te suspicari, aliquid mihi accidisse abs te, ex
 quo animus meus in te esset offensior: cum pręsertim id agas tam
 multis verbis, ut verē de me nescio quid dubitasse videare. At ego
 contrā, primum hoc dico, nihil me inquam esse in te conspicua-
 tum, quod vel proprium esset tuum, vel mecum tibi in nostra ami-
 citia commune, in quo non & admirat illis mihi tua virtus, & be-
 nevolentia erga me, eximia videretur. Et in utroque quidem multa
 mea extant, neque ea obscura, de tua virtute humanitateque testi-
 monia. Sed non sumam mihi impresentia, cuncta ut commemo-
 rem. Illa perscrutari breui, quę tui amoris erga me propria sunt,
 quorum nunquam me quidem cepit obliuio. Sed commemorati-
 onem antehac verecundia impediuit, cuius tu nunc nō pręter-
 mittende necessitatem quandā mihi affers. Nam siue prima no-
 strę familiaritatis initia spectemus, quid tua tunc erga me comi-
 tate, liberalitate, beneficentia illustrius: siue hęc postrema (nam
 media fortune vitio, occupationib. maximis utriusque nostrum, &
 locorum disunctione, non tam testata esse poterunt) quem ego
 possum afferre ex plurib. amicis, quos mea mihi officia quamplur-
 ima conciliarant, qui maius erga me ostenderit sui animi studiū,
 aut cui tantopere salutis meę curę fuerit? Veni in Galliā, nudus re-
 rum omnium, tanquam ex naufragio in terram eiectus. An me ob-
 litum putas illarum literarū tuarum, quas ad me prior misisti? in
 quibus cum esset suavissima recordatio veteris nostrę necessitu-
 dinis & declaratio amoris in me tui: nōne cum fortunas omnes
 tuas in communionem meorum temporum mihi obtulisti, tum
 humanissimis atque amantissimis verbis paria facta responderunt?
 Iam mihi me opibus, instruxisti libris, quorum ego laetitia (maximē
 enim feceram) non mediocriter angebar: omnibus & pruden-
 tia, & liberalitatis tuę consiliis auxiliisque fouisti. Quo quidem
 tempore, cum cetera mihi ex te incundissima acciderent, illud
 tantum submolestē ferebam, quod maiora subire conabar meę
 causa onera, quam ut meus pudor facillē pati posset. Hęc ego qui
 nolle debeam & in memoria habere, quid ita, quęso, sum a te in
 iniuste iracundię crimen vocatus? qui etiam si iustam aliquam
 haberem succensendi tibi causam, non possem id sine nefario
 scelere, & sine magna commutatione meę naturę ac volun-
 tatis facere: quam ita iam pridem habeo institutam, ut nullas
 cognoscas iniurias, significatioque ut aures tenevolentię maris &

obligetur. Vide quæso dulcissime Federice, ne in hoc me aliquo inconstantia & leuitatis crimine condemnes. Quod etsi molestum mihi foret tibi ita videri mea me tamen conscientia confortatur. Mihi enim ipse sum cognitus, & scio nihil a me commissum, quod ad nostræ amicitia fidem, vel minima vlla ex parte violandam possit valere. Quanquam ne tu quidem de me aliter sentis: non enim dubito quin me firmum & certum amicum esse constituas, potiusque tua illa suspicio tota fuit amoris: & nimirum ita est. Habet enim hoc illa animi affectio peculiare, ut quod maxime appetit atque optat, eius amittendi suspicione maxime stimuletur. Sed tu si verè de me existimare volueris, & cogitare cum animo tuo, quis aut ego sum, vel cuiusmodi esse debeam, præsertim aduersus te, cuius tot & tanta erga me extant merita: cognosces profectò, nihil fieri posse in omni amore & obseruantia tui, studio meo & voluntate flagrantius. Nam quod iam diu non scripsi, primum, non fuit quod scriberem, nec per quos: neque tu tamen in eo diligentior me fuisti. Deinde, nunquam ego in literis arbitratus sum indicium omne amoris & benevolentia consistere: vel eo argumento, quod tam diu antea cum nihil inter nos commeaucrit literarum, incolumem tamen benevolentiam seruauimus. Et tamen recorder me statim ad eas tuas rescriptisse, quas Auenione cum essem, acceperam: Psalmique impressi volumen vnum tibi misisse, cum si tum me aut tua Aristotelis reprehensio, aut cohortatio ad sacras literas commouisset, fuerim aliquid signum turbati animi tibi daturus. Ac cohortatio quidem tua mihi & sapientissimi consilij, & amicissimæ voluntatis semper plena visa est. Cum Aristotele verò nulla mihi est cognatio, nisi quod hominis illius acumen & doctrinam præcipue miratus sum: ac maximus mihi ille quidem & doctissimus Philosophorum semper est habitus. Sed quid tam liberum esse debet, quam suum vnicuique de re quaque iudicium? opinionum porro inter amicos dissensio aliqua aliquando est, voluntatum nunquam. Quamobrem de his tu & quemadmodum voles ita senties, & hoc nos animo erimus, ut Philosophiam cum sacra doctrina nunquam non coniungendam esse arbitremur. Sed hæc satis, aut nimis fortasse multa. Ego his diebus accepi ex Germania aliquot doctorum hominum, & in his Erasmi literas. Psalmi nostrum ibidem de integro impressum statim diuulgauerunt: vnum volumen miserunt ad me: rem mirabiliter probant. Erasmius quidem, ut sibi ipse displicere, & sua iam scripta contemnere videatur. Litera scripta doctè & copiosè. Sed de doctrina nihil scilicet noui. De hominis probitate, ingenuitate, virtute, aliquid noui fortasse, vel enim nō tantum, vel non ita putares. Scito igitur ea in illius literis elucere signa integri animi, & probi, & alienam virtutem studiosè amplectentis.

plectentis: ut dignissimus sit, qui & ametur à nobis, & in honore habeatur. Cui ego me ut respondeam, paro: ne me humanitate & ingenuitate vinci patiar. Spes est aliquid in ea natione à nobis profectum fuisse: Quod si benignitate Dei fuerit factum, nã ego maximum, & maxime optatum mei laboris primum fuero adeptus. Sed alias de his. Tu ut me ames, req; à me & diligentissime coli, & constantissime amari, ut certum atq; exploratum tibi habeas magno opere à te peto. Vale. Pridie Idus Septemb. M.D.XXX. Carpentoracti.

V.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT. FREGOSIO Archiepiscopo Salernit. S.P.D.

Magnæ mihi delectationi fuerunt literæ tuæ: quæ mihi te cum abundare ocio, tum autem id ocium consumere in optimis studiorum lucubrationibus significarunt: benevolentiamque erga me tuam, cuius mihi semper gratissima est commemoratio, cui non apertius quam antea, vberius tamen aliquantulum mihi declarare. Gaudeo te eum esse, qui & tibi ipse summum bonum in vita, scrutandis & recolendis scripturis sanctis reperis: in quibus certè, huius boni, quod non maximè modò, verum etiam solum est, cunabula sunt posita: & mihi cum animi in amicicia præstes, ut mea tibi studia maximè curæ esse ostendas. Quo quid potest esse amoris, officij, humanitatisque significantius? Sed quoniam de his, quæ inter nos sæpe intercellerunt, officiis, de quibus nostra benevolentia, & alias crebro à nobis fuit dictum, & ut arbitror, etiam dicitur: veniamus ad literas tuas. Ac primò illud à te deprecor, ut in meis quod prius fuerat scriptum, multa me inuenisse in Paulo, quæ fuerint prioribus seculis incognita, me insolentia & elationi animi mihi attribuas: etsi piget me verborum illorum, quæ cum illas scripsi literas, minus animaduversa à me fuerunt: quod accidit festinatione quadam accelerationeq; scribendi. Etenim non ad te solum illo tempore, sed ad complures præterea alios literas dabam: in qua occupatione & turba, curam mihi recognoscendi, & perpendendi ex animo exiecit. Non enim volui incognita dicere simpliciter, sed de quibus mihi non constabat: veteribus ea seculis à quoquam fuisse tradita. Nam hoc quidem planè, libereq; testor, me in abstrusas quasdam Pauli sententias penetrasse scrutando: quas, quoad nosse potui, adhuc intelligi fuisse vel occultas, vel certè minus dilucidè explicatas. Neq; id tamen meo ingenio, quod perpusillum est, sed diuino beneficio sine ulla hæsitacione tribuo. Solum enim Deus ipse, fons honorum omnium, sic interdum etiam indignis impertire bene-

D 3 scia

scia sua: ut & hi, qui iis fruuntur, & qui hos vident perfrui, non
 humanum in eo meritum vllum, sed tantum diuinam liberalita-
 tem & gratiam admirentur. Sic igitur seie res habet: ut ex illo
 meo labore atque vigiliis, praeferebat lumen menti meae sancto
 illo spiritui, qui in domo quamvis sordida suam tamen intactam
 & illibatam retinet dignitatem, sperem fore mysteriū fidei etiam
 incredulis, & prius ista contemnentibus, si modo rationibus ac-
 quiescere constituerint, clarum atque illustre. Nam quod me ad-
 mones, ut interpretes eos legam, in manibusq. habeā, qui pie, &
 eruditē in Paulum commenti sunt: cōsiliū tuū mihi vehemen-
 ter probatum est. Quod quidem et si mihi antea venerat in men-
 tem, fueramq. in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multum
 accuratissimē volutatus: posthac tamen studiosius etiam faciam,
 quod tentare tibi id placere intelligo. Veruntamen & Chryso-
 stomus summus vir, atque eximius Pauli interpres, magno mihi
 vsui fuit: & ceteri simili pietate ac ingenio non parum opis mihi
 auxiliūq. contulere. Atq. hic quidem, modo quem nominavi, lin-
 gua ex politus, copia abundans, sententiis creber, genere quodam
 dicendi incitato atque denso, non docet solum nos ea quae sunt fi-
 dei in Paulo, quod ipsum sanē egregiē, & perquam doctē facit
 verum animos praeterea quoque nostros utq. eō permouet, ut cum
 eum legimus, accurateq. attendimus: tum maxime probi & iusti
 cupiamus esse, imprimisq. continentēs. Augustini verō, cuius ego
 ingenium praecipue soleo mirari, inchoatam in hanc epistolam
 ad Romanos scriptionem tantummodo habemus: & quaedam
 item epistolae obscuriora loca quasi subciliis operis tractata. O-
 rigines redundat & effluit, maximi vir ingenij, excellentisq. do-
 ctinae: sed citius in tanta vbertate & copia, vix queas aliquid cer-
 ti comprehendere. Huius sententias imitati recentiores plerique
 haud ita multum deinde de suo, quod accipere debeamus, attule-
 rint. Ambrosius restrictus, & quasi refugiendo se ostendens, summa
 tamen doctrina & sanctitate vir. Laboriosus Thomas, idemque
 magis alienae sententiae narrator, quam demonstrator suae: qui ta-
 men collectis omnibus iis propē, quae ab aliis dicta sunt, & labo-
 rem minuit nobis inquirendi, & curam acuit diiudicandi. Hiero-
 nymus aliquanto demissior, (si tamen is Hieronymus) quam vi-
 deatur tantarū explicatio rerū postulare. Nam collectanea Grae-
 ca quae esse penes te scribis, (habeo enim ego fere similia qua-
 dam composita ab Eunomio) nihil aliud, ut ego conticere pos-
 sum, quam Chrysostomi selecta & breuia dicta sunt. Vnus est re-
 liquus ex iis, quos mihi nominandos duxi, Theophylactus: bo-
 nus nimirum autor, idem nudus ac venustus, & qui verum & ger-
 manum sensum Pauli breuiter atque apud totidem penē veris,
 quot ille scripsit, persequatur. Habes quorum ego potissimum
 sub-

subsidio & doctrina in hanc scribendi rationem ingressus sum: quibus tu, si habes alios meliores, aut quos mihi aequè existimes amplectendos, si eorum me certiorem feceris, obediā, & parebo auctoritati tuæ: omniaq; te præmonstrante libenter exequar, quæ ipse consuleris, & ad quæ tu me fueris adhortatus. De quæstionum magnitudine, & difficultate, quæ in hac ad Romanos Epistola versantur, idem sentio quod tu: nihil esse illis implicitum, neque tamen excussum ac exagitatū magis: quas longo pœnt temporum intervallo sopitas, Lutherani rursū in contentionē & certamen deduxere. De iis quod sententiam meam exquiris, nō est id vnius Epistolæ negotium: & satis tamen in commentationibus nostris de eis rebus disputatum est. Breuiter tamen sic habeto: Fidem à me distingui, & scerni ab operibus iustitiæ ius, quæ per legem præcepta sunt: sine tamen iustitia quadam sua diuiniore multò & præstantiore, fidem nullam à nobis posse constitui. Nam quæ verbis tantum voceq; vsurpetur, si non sit radix in corde prius validè defixa, similem eam esse ramis non cognatis cum arbore, sed hærentibus. Illa est fides Paulo, cū corde creditur ad iustitiam: sic enim demum ore confessio est ad salutem. Itaq; idem ipse Paulus ad Philipenses scribens, cū iustitiam se legis libenter reliquisse, vt eam quæ ex fide est iustitiam adipisceretur, exponit: fidem profectò ab humana iustitia hac segreget, & in diuinā illam iustitia constituit. Quæ autem diuinā sit iustitia, & quæ humana, & in libris nostris perscriptum est, & nos re ad illorum lectionem reiciemus. Neque enim fas tantis de rebus tam exiliter impræsentia scribere. De libero arbitrio, & de Gratia, quæ duo videntur inter se ita esse opposita, vt maximis olim concertationibus agitata in Ecclesia Dei fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur. Ego & Pelagium grauiter acuso, qui dari nobis præmium pro meritis nostris sine gratia voluit: cum nullum omnino meritum à nobis, nisi dono gratiæ predeat, & proficiatur: & Augustino non vsquequaque assentior. Nimirum enim extremè ex contraria parte is diuersam mihi causam videtur defendisse: cuius ratio si vera sit, in maximas difficultates, & impeditissimas actiones consiliorum ac voluntatū, hominum mentes incidere necesse est: vt nequeant explicare, quid optimum sit factū. Ego verò illam nostri animi ac voluntatis affectionem ad arbitrium nostrū reuoco, quæ præbemus nos Deo faciles & obtemperantes, vt is deinde nos singat & flectat quò velit: omnem autem plenam actionem, omnemque laudabilem boni operis fructū, & quicquid deniq; est in quo vis meriti insit, ad diuinam gratiam sine dubitatione vlla refero. Atq; hæc non modò sic ponuntur a nobis, sed validis (vt puto) rationibus argumentisq; firmantur, auctoritate vbique scripturæ adhibita,

quæ commendet & corroboret rationem. Verum de Paulo satis. Quod scribis, damnari à me studiū Hebraicarum literarū tuum: non puto ea mente me ad te scripsisse, ut operam tuā in ea te damnamendam esse dicerem: potius illud non tam reprehendi equidem in te, quā desideravi, ut in Latinis & Græcis studiosius te exerceres. In quo ego nō Hebraica studia contempni, sed illis hæc anteposui: quæ sunt (meo quidem iudicio) ad id quod quærimus longè utiliora. Et si vereor, ne tibi videar arrogans, qui de incognitis rebus audeam iudicare. Sed (quæso) audi quid moueat me. Primum salus nostra in Euangelio est: id autem est totum Græcè traditū. Deinde si ex veteri scriptura testimonia quærimus, quib. Euangelio fides addatur, parūne multa ex ea percepta habemus? At enim illa è fontib. haurire conducibilis multò est. Fateor: si possint haberi pura & liquida. Sed quid cause est, quod omnes penè qui ad eam linguam se dedunt, tanquam ceteri nihil antea viderint, nouas conuersiones nominum ipsi reddere conentur? quod ipsum & in his libris cernimus, qui vim singulorum verborum explicant, qui nullius fermè vocabuli significationē & sententiam referunt, nō multiplicem. Cur Paulus summus legis doctor, nativæ linguæ peritissimus, cum sacros scriptura citat locos, eos semper non ab isto fonte, sed à septuaginta interpretibus accersit? Nam quod de semine mulieris & serpentis tu commodè exponis, non aliter video à septuaginta fuisse translatum. Duo cherubin, duo testamēta existere, perbellè interpretatum est, a numero videlicet coniectura ducta. Nam si utriusq. testamenti vis exprimenda fuit, decuit alterum cherubin, tanquam inferiorem & ministrū, alteri ancillari: qui ambo tamen penes arcē Domini pares effecti sunt. Vide potius, ne ministerium Angelorum, quo Deus in populo illo dirigendo usus est, eo monumēto denotatum fuerit: qui duo statuti sunt, ut ab eo ordine vnitas, quæ sola est adoranda, remota esse intelligeretur. Quanquam ego in his non pugno: licitū enim est unicuiq. suo modo interpretari: cum ad ea quæ ex Spiritu sancto perscripta sunt, omnes quæ ad pietatem faciunt, accommodentur sententiæ. Illud dico, esse quasdam prædictiones in sacris literis futurarum rerum, ita euidenter claras & manifestas, ut nusquam aliò, quā ad Christiū referri possint: sicut illa est inter homines venturi Messie diuersatio: mors quoq. eius & ignominie ab Esaia propè depictæ, & Zachariæ illa crux: & Iacob prophetia: conuocatio quoq. gentium, & sponsi sponsæq. connubium, quod in Psalmo quadragesimo quarto ita decantatum est, ut perspicuè appareat, duos esse, quibus honos ibidem, & nomen Domini Dei attribuitur. Multa prætereo breuitatis causa, & quod tibi notiora esse arbitror, quā mihi. Nomen quippe Dei omnipotentis, Tetragrammaton ad

mira-

miracula patrandi etiam valere, his qui illud nouerint, veteres existimauere: totamque eam scientiam appellauerunt Cabbala. Cuius vis quæcunque sit, (non enim scio, neque didici) maxima sit quidem per me licet: non enim volo à me cuiquam arti esse detractum. Quod tamen sentio id proferam. Primum, non egere nos huiusmodi arte ad salutem nobis comparandam. Deinde viros à me permultos, qui ex hac scientia non religionem, neque pietatem: sed aut vanas aut etiam impias superstitiones susceperunt. Quod etsi accidere poterit, hominum, non artis vitio: tamen timiditas mea eiusmodi semper fuit, vt nunquam passus sum eius rei nomen, nedum cognitionem & studium, ad aures meas propius accedere. Quid ergo est? num nam reprehendo ego eos, qui ista consecretantur? Minime: omnem enim cognitionem & scientiam dignam homine libero iudico: nec si quid fortasse ex aliqua aliquando periculi impendat, non tuam gratitatem & sapientiam superiorem omni periculo statuo: sed meam imbecillitatem vereor. Itaque aut non valenti mihi, aut non volenti, illa esse aliena & remota studia non admodum fero molestè. Quam etiam imbecillitate adductus, cum fuisti tibi, vt Paulum assidue haberes in manibus: non id eò feci, quod putarem illum minus tibi familiarem esse: sed quod arbitrabar, quod plus in eo opere studii que poneret, in Hebraicis autem literis minus, quantum temporis scilicet ex illis detraheres, ad Paulumque transferes, hoc melius & præstantius studiis tuis consultum fore. Quia in re, & in consilio coeiusmodi dando, si erratum à me est, peto à te, mihi vt ignoscas: bono quidem animo id feci, quamquam fortasse imprudenter: Sed æquum est nos inter nos & non agnoscere sepe culpas, & beneuolentiam semper adhibere. Etsi hoc quidem posterius tu vnum facis, ego cum amore culpam aliquam interdum in meis factis adiungo. Nunc venio ad quaestiones, de quibus sententiam meam sciscitaris, quarum duæ locorum sunt, altera rerum. Queris quod fuerit Tertium cælum illud, ad quod sublati sunt Paulus. In quo respondet tibi: tertium illi cælum à Paulo pro summo & ultimo poni, in quo non sydera, neque astra, sed diuina mens inhabitat: nam & Tertium illud superlatiōis vim habet: & mox subiungit ipse, audiuisse se ibidem arcana verba, non contemplatum spectacula fuisse. Quamquam autem ista cæli mentio, non tam loci, quam rei significationem habeat: non enim in loco habitat Deus, sed ipsa Dei virtus & potentia semetipsa continetur: cuius arcana qui audiunt, & Deo docti, ad domicilium Dei extolluntur) tamen etiam si ordinis & loci reddenda est ratio, congruè cælum istud tertium esse dicitur: quando primum, ducto hinc initio, est aeris & ignis circumiens vna cum cælo mundi inferior globus: qui non fo-

lām vulgò, sed ab omnibus pōtēis Cēli vocabulo nūcupatus
est, & quē cō, ut ne alienam quidem à natura ignei elementi supe-
riorum orbium naturam esse veteres existimant. Quod idē
& in Genesis principio videtur comprobatur: quā firmamen-
tum quod nominat cēlum, inter aquas duplices constituit De-
us: tametsi de hoc quidem non tam mihi liquet. Alterum porò
cēlum astra signaque continet. Tertium est Deo, & celestib. il-
lis mentibus attributum. Sed ut dicebam, non tam locum, quā
rem notare voluit Paulus. Summum n. profectò cēlum illud est,
ex quo hausta illi fuit diuina sapientia. Quod item de sinu Abra-
hæ, in quo recumbebat Lazarus, intelligendum est: nūquam e-
nim ibi locus, sed res tantū est descripta: cū is qui iacebat in
miseriis, Lazarum vidit in beatitudine recumbentem. Aut si in
eo locus querendus est, sinus Abrahæ regnū cēlorum est. Sic
ut ipse Dominus alio loco, Venient multi, inquit, ex ortu, & oc-
casu, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Jacob in regno cē-
lorum. Filii autem regni eiciētur foras. Felicitas igitur colo-
ci, & miseria in euangelio est exposita: ea quæ morientes dispa-
ri sanè exitu exceptura est, locorum autem propriè non est spe-
data ratio. Inter felicitatem porò & infelicitatem maximum
utique interpositum chaos est: quod etiam est impermeabile,
iudicio Dei præmiis iam, pœnisque constitutis. Hactenus de
locis. Nunc de rebus est dicendum. Ac primò, Auaritiam el-
se idolorum seruitutem, non vno loco dixit Paulus: ea ratione,
quod qui pecuniæ student, totius vitæ suæ spem & fiduciam con-
stituunt in pecunia. Quod in alijs cupiditatibus non fit: nam cæ-
teræ cupiditates singulares sunt, avaritia vna reliquas omnes
complexa est. Queritur enim ad eam rem pecunia, ut cupi-
ditatibus omnibus suppeditetur. Porò ponere vitæ totius spem
alibi quā in Deo, aliū sibi esse Deum addiscere, & adopta-
re: quod in avaritia præcipuè quoque evenit, quando cupidi-
tates aliæ subitis ferè motibus incitantur: avaritia habet certum
& constitutum consiliū. Ita & virulum, quem dimisso Deo Iu-
dæi adorauerunt, non sine mystico sensu, avaritiam esse cul-
tum Idolorum, legimus fuisse aureum. Alter locus est apud Lu-
cam, quo Dominus rediens à nuptiis, seruis fidelibus, qui vi-
gilauerint, mensam appositurus est, eisquē ipse ministratu-
rus. Torquet enim te verbum illud Transiens: quid non à trans-
eunte, sed à permanente velles sanctis Dei & electis conuiuium
exhiberi. Sed error est in verbo, non enim Transiens, sed Obi-
ens, debuit transferri: id enim Græcè est *παρέρχων*. Obire au-
tem præter oculos discumbentium multa necesse est, cum qui
pluribus velit ministrare: estquē verbum illud non abitus, sed
sedu itatis. His sic expositis, dicendum tibi à me in genē est
in quo

In quo recor, ne tu aliena sententia sis, qui humanam putes sapientiam, bonarum artium & literarum cognitionem esse, eam videlicet quæ est inimica Deo. Non enim ita est. Humana est illa sapientia, quam refutat & aspernatur Deus, aduersusque eam in honorem stultitiam adducit, quæ illa sapit & meditat, quæ ad fructus rerum mundanarum comparandos apta, appolitaque sunt: quam nos Prudentiam vulgo appellamus: Solertiam quædam accurate & caute internoscens molestias, & voluptates: eaque adhibentem, quæ opes, honores, diuitias, potestatesque sunt illarum: contraria verò reicientem, atque euitantem. Hæc enim ad diuersum longè finem a Deo, tota directæ est: & qui in hisce stultus est, hoc est, cui ista præ cælestibus cordi non sunt, ille Deo præcipue gratus & probatus est. Artium verò liberaliū, & philosophiæ cognitio, in eximia parte veræ sapientiæ statuenda est: si sit ea ad Deum ascendere volenti tanquam gradus, non autem ad mundi fastum, præmiaque conuersa. Neque ego arbitror, quod audacter confirmare possum, quenquam in sacris literis, aut illa denique in arte scientiæ satis ynquam instructum & eruditum fore, cui ignorata philosophia fuerit. Ad quam ego te adhortari pro coniunctissima nostra necessitudine non desinor: quæ te in adulescentia tua aluit & produxit, eadem provecitore quæ te atate ornet & comitetur: tuque artis præstantissimæ & optimæ, cuius adminiculo & viribus theologia est innixa, vbenotes inde fructus feras. Vale & nos dilige. Carpentoracis, III. Nonas Aprilis, M.D. XXXIII.

V.L.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP.

Federico Fregio Archiepiscopo Salerni, S. P. D.

In extremis literis tuis, quas abs te Nonis Iulij datas, ego tertio Idus Nouem. accepi, ratio a te reddita est, quare epistola tua sit longior, teque velut excusando exponis, non potuisse propter rerum copiam, & huius in scribendo muneris inexperiencem, (sic enim loqueris) breuius & contractius scribere. Quod ego quam in partem proferas, constituere adhuc non possum. Et cum si mea id causa dicis, quod vereare, ne quid tuarum longiorum literarum offensionis mihi aut molestiæ afferat: arbitror fieri a te nonnullam & mihi, & mutue nostræ coniunctioni iniuriam, si putas me offendi posse tuis literis: aut si suspicari de me in animam inducis, quicquam mihi accidere abs te posse, quod non sit mihi omni cum læticia ac suauitate, & expectatam, & gratum. Imò verò tu, si quando breuiter scripturus sis, ad id tibi potius excusationem comparato: quasi inuideas mihi

mihi eximiam partem meae voluptatis, cui iucundissima sunt scripta tua, eadem quae longissima. Etenim cum te ipso carere mihi necesse sit, tuamque optatissimam, & mihi certè spectatissimam virtutem, prudentiam, humanitatemque quotidie requirere in mentem veniat: quid magis solatio potest esse, & lenamēto, quam in tuis literis, in tuis sermonibus scriptis, quando viva voce frui non licet, in tui memoria & cogitatione acquiescere? Quae tunc me maximum in modum delectat, cum aliquid de te, vel abs te, recens ad me allatum aut audio, aut lego. Sin autem illud ipsum, scribere diffusè, & abundanter, tibi ipsi fortasse graue, odiosumque est, plusque in eo, quod multum scribis, laboris, quam quod ad me scribis, inest voluptatis: equidem tuo imprimis commodo esse consilium volo. Sed tamen scito tua ista sententia (si modo ea tua est) nil mihi accidere posse incommodius. Sed neque ut hoc tu ita sentias, persuaderi mihi potest: & ego initium tuarum literarum saepenumero degustans, in quo suauissimè atque amicissimè, tanquam deplorans disunctionem nostram, & quotidianos mecum congressus expetens, scribis, postquam id nobis ereptum est, ut iam nequeamus esse vnà, datum te operam, ut facis de rebus ac questionibus literarum inter nos, & percussationes non conquiescant: cum facile adducor ut credam, te quoque ad me libenter scribere: tum id certè tibi de me polliceor, & in scribendo ad te, & in tuas legendo, nullam à me percipi voluptatem, quae quidem mihi maior esse videatur. Sed de his satis. Neque enim dubito, quin tu in amicitia nostra pari mihi & fide, & voluntate respondeas. Quod molestiam meam (sic enim appellas) tibi probatam esse dicis: gaudeo maiorem in modum, si quid fortasse imprudens scriptum à me fuit, id à te in bonam partem accipi: plusque in hoc multò aequitati & humanitati tuae, quam meae modestiae & moderationi tribuendum est. Ego enim omnino scripsi inconsideratius: visusque sum praeter me ferre (à quo certè abesse longè cupio) iactantiam quandam verborum, & animi leuitatem. Neutrum horum quidem ex ingenio meo: sed tamen nescio quo pacto mihi illud exiit, cuius me quotidie magis poeniteret (etenim magis indices ac magis difficultate suscepti oneris ac muneris retardor) nisi in eum hominem incidissem, qui cum summo & singulari iudicio, summam quoque aequitatem & clementiam naturae habet coniunctam. Quapropter si me amas, quantum profectò amas, aut illa de literis meis verba tollito: aut ipsas potius conceperito literas: ne apud alios non tam aequos homines, neque tam amantes mei meum mihi dedecori erratum sit. De fide & Operibus, nec tuam, satis perspicere quini sententiam, nec meam tibi paucis perferre audeo, etiam si eam tum, cum has literas dabam, in eo ipso loco

& parte

& parte operis mei, in qua de Operib. legis agitur, recognoscenda occupatus. Itaque in id tempus hæc tantæ questionis disceptatio reicitur, cum absoluto libro, aut illum integrum, aut saltem particulam istam excerptam ex eo ad te mittam. Responsiones meas tibi probari lator: etsi id te magis confirmandi mei causa, quam quod tua illarum approbatione digna sint, ita sentire puto. Certe quod providebam & expectabam, potuisses tu me in maximas difficultates conicere: si qua sinum Abraham regnum intelligi cælorum dixi, illud apposuisses, querendo & percontando, num ante aduentum & mysterium Christi quisquam omnino homo in cælorum regnum introire potuisset. Scis enim his de rebus, quæ sit, & quanta contentio. Tertium autem cælum sedem esse summi & præpotentis Dei, coniectura etiam magis, quam cognitione certa suscipimus. Nam quoddam omnia tu paratas velis scripturæ esse sententias & auctoritates, sit id copiarum & intelligentiarum tuarum: nos enim in toto isto genere ieiuniores sumus. Quod Hebraice lingua tantum tribuendum putas, ego etsi in alia solitus sum esse sententia, non quoddam linguam illam nequam improbarim, sed quoddam Græcis semper magis fui deditus: tamen cum tantum tuum iudicium sit, facile tibi assentior, rem ita se habere, ut tu dicis: hoc etiam magis, quoddam utriusque lingue egregie petitus & prudens, summam diiudicandi facultatem habere potes, mea quidem pigritia huiusmodi est, ut eo quod habeam, quamvis pusillo & tenui, cogar esse contentus: neque ad maiora illa aggredienda, aut animus mihi, aut vires suppetant. Quamobrem tu & tuam vicem, & meam, si in his elaboraveris, quæ tantopere nostræ religioni conducere existimas: mihi nil deperibit. Nam & utilitate eadem tecum perfruar, & tuam gloriam (si modo est spectanda in hisce rebus ulla gloria) mihi quoque tecum statim esse communem. In tali enim amicitia & coniunctione, cuiusmodi nostra est, nihil utrique nostrum ab altero sciendum potest esse. Deo Cherubin neque ego infirmus sum duo testamenta rectè posse *ἀναγγεῖν*, & tamen ratio illa veritatis, quam in ambobus eundem gradum tenere vis, aliquantum mihi diuersa videtur. Nam & vmbra verè sunt vmbrae, & corpus verè corpus: interest tamen non parum inter vmbrae & corporis veritatem: utrumque enim æqualiter verum est, sed non æquale verum. Sic & cælum scabellum pedum Dei, etsi de eo neque verè cælum esse id dicimus, atque Deum esse: longo tamen differt veritatis intervallo à scabello suorum pedum Deorum. Verum hæc subtilioribus istis disceptatoribus relinquenda sunt. De arcana illa Hebræorum diuinæ scientia, quoniam nihil cognitum habeo, ne habeo quidem quicquam quod dicam: meam omnem sententiam ad tuum de illa iudicium ac commu-

commodo. Quod mihi de ea submouerat aliquam suspicionem, & tibi ingenuè prolocutus sum: & tu scelus ac culpam nonnullorum in eo genere conuictis infectatus es. Mihi, his dimissis, illud potissimum cura est, vt in Euangelis & Paulo abstrusos & reconditos indagem sensus. Vtor autem interpretibus nullis accuratius, quam his autoribus ipsis, qui illa scripta diuinitus ediderunt, vt è fontibus magis, quam ex riuus hauriam. Itaque locum illum de duob. gladiis in Luca meo quoque sensu interpretatus: rectè, an secus, vt tu queas diiudicare, mihi ad te exemplum meæ lucubrationis, quam leges cum tibi erit otii. Quin & illud, quod penè fueram oblitus, scito datum mihi negotium à Pontifice Maximo, quem nos visum & salutatam Mathiam accessimus, vt totum illum sermonem interpreter, qui est à Christo habitus cum Nicodemo, cap. III. Ioannis, si ritè recordor in quo de Spiritu spirante vbi velit, & quanquam vox eius audiat, ignorato tamen vnde veniat, aut quo vadat, obscura admodum & perdifficilis est narratio, tantis doctissimorum dissolutionibus vt mihi videatur fieri posse implicatius. Item & alter locus in extremo Euangelio mihi exponendus est, quo Christus Magdalenam ipsam agnoscentem prohibet ab amplexu. Noli me tangere, inquit: nondum enim ad patrem ascendi meum. In his duobus locis explanandis si quid tu mihi afferes subsidij, atque opis, ac laborantem tuo præstante ingenio subleuabis: erit causa, cur hunc laborem mihi fuisse opandum putem. Quod obsecro te quidem vt facias, reque inspecta accuratè & diligenter participem citò me facias & sensus & iudicii omnis tui. Quid aliud tibi scribam? quid? illud nimirum, mihi esse molestissimum, quò vsq; eo tardè commeant inter nos literæ, quippe cum recentes hæ tuæ quatuor menses ipsos in via moratæ sint: quòd si idem euenturum est in meas, quæ spes est, nos posse hæc iucundissima, & mihi multum exoptata consuetudine scribendi inter nos, curasque communicandi, perfrui? Quare si Lugdunum scripseris ad tuos vt studeant esse diligentiores, & illos credo expergefeceris, & mihi feceris gratissimum. Vale, Carpent. I. dibus Nouemb. M.D.XXXIII.

VII.

IAC. SADOLET. EPISC. CARP. FEDERICO FREGOSIO Archiepiscopo Salerni, S.P.D.

ACCIPERE literas tuas, quas Bachij puer ad me attulit, à quo cum percunctatus essem de te ea quæ volebam, atque is mihi omnia lera respondisset: alacriore animo conuersus sum ad lectionem literarum: in quibus recognoui animum tuum pristinum

num erga me, & plenam benevolentiam, atque humanitatis voluntatem: qua nihil mihi accidere solet optatius. Hortensium meum valde tibi placuisse sanè gaudeo, cum enim iudicium tuum faciam tanti, quanti certè facio, tum verò homini amicissimo, omniumque grauissimo, probari labores meos maximum certè mihi fructum voluptatis & lætitiæ affert. Siquidem ea quæ agimus, ab optimo quoque maximè probari cupimus. Et sanè in hoc genere literarum nunc studiosius versor: philosophiæque magis inhæreo quàm antea. Recordor enim prudentissimum consilium tuum, quod quibusdam ad Paulum literis mihi das: Videndum nobis esse, qui sacras literas tractamus, quemadmodum eas in publicum proferamus: quòd tantum sit hominum fastidium in hoc tēpore, ut difficillimè reperiat quod placere possit. Illarum verò tractatio etiam non hoc consilio à me erat suscepta, hominibus ut placerem, sed quoddam mihi officium iustum ac debitum suscipi videbatur: ut quoniam videbar mihi nonnullas Pauli sententias planius & diligentius declarasse, industriæ & vigiliarum mearum fructum communiter cum aliis. Tamen cum videam rem secus euenire, quàm putaremus: neque religionis, & pietatis studium, quod ego maximè spectaram, sed lites, & dissidia potius feri: abstinendum hoc quidem tempore opinor ab hac ratione scribendi, & ad philosophiam omnem operam conferendam. Quod sanè ego facio: iamque habeo mihi duo argumenta proposita, ad quæ, etiam cum deluxerit, magno animo sum aggressurus. In quibus etiam religionis semina & inuitamenta quædam ita aspergam, ut appareat nos Christianos esse, cæterisque consilium in optima ratione agendæ vitæ cupere. Effugiemus enim hoc modo calumnias obsecrantium, quorum argumenta atque scripta si veram pietatem redolerent, animosque hominum ad amorem Dei accenderent: aut si denique ipsi met ea, quæ tanto strepitu spiciunt, prouoluunt, meate atque intelligentia ita conciperent, ut scirent planè quid loquerentur: essent eorum reprehensiones & monita cum summo honore à nobis accipienda. Sed quo animo ipsi contendant, nouit Deus: quam verò scientiam ac peritè, nos quoque possumus aliqua ex parte iudicare. Verum his omisissis, de Hortensio tibi respondeo, nullam mihi esse causam editionis festinandæ: cum & multorum sententias ex Italia expectem, imprimisque Bembi nostri, & ipse etiam accuratius librum suum retractaturus. Magnam enim rem, ut illi est, maiore fortasse animo à nobis susceptam, quàm consilio, volumus etiam atque etiam considerare. Quod quantum fieri sinimus, nondum habemus exploratum: & tamen cum vobis constitutum id fuerit, ceruicem faciemus. De concilio

verò

verò scribitur ad me ex vrbe, rem decretam esse: ad annumque nos Mantuam conuenturos: quò veniam equidem, neque pro mea parte huic officio deero: etsi maximo meo cum incommodo hinc sum me commoturus. Veruntamen impius, atque ingratus erga omnipotentem Deum essem, cui in corde meo purè scribere cupio, nisi meas eius officii partes susceperem. Vtinam modo agatur aliquid spiritu sancto dignum: nos quidem operam pro nostra exiguitate eam præstabimus, quam nobis præscripserit, & inspirauerit Deus. Quòd verò ibidem te visurum me confido, magnum erit id solatium meorum incommodorum. Itaque iam nunc tecum ago, vt tu, qui propius abes ab illis locis, futurusque es ad omnia expeditior, si tibi videatur, des operam, quò vicinitate coniuncti esse possimus: maximeque vt librorum ad rem pertinentium copiam habeamus: quò communi ambo & studio, & voluntate, quantum in nobis erit, consulamus Christianæ reip. Ac de his quoque satis. Paulus te & veneratur & obseruat, idque optimo iure facit. Is mihi adiutor in hac regenda ecclesia & successor datus est à Clemente VII. Pont. Max. eiusque rei diploma habemus Massiliæ confectum, nobisque perliberaliter, & sine pretio villo traditum, quod te scire volui. Auctorem enim videbare in tuis literis id cognoscere. Vale. VI. Calend. Iunij, M.D.XXXVI.

VIII.

FREDERICVS FREGOSIVS ARCHIE-
pisc. Salerni, Iacobo Sadoletto Episc. Car-
penor. S.P.D.

QUAM vellem mutua tibi amicitia nostræ officia ex meis studiis præstare posse: & te quam simillimo munere remunerari. Sed quando pares tibi referre gratias minimè possumus, eò maiores habebimus. Quapropter hunc ad te ex nostris contubernaliibus nuntium destinaui, vt esset cui tuto, ac sine vitiusque nostrum sollicitudine liber tuus committeretur, & ad nos quam celerrimè præferretur. Mira enim auaritia teneor tuorum scriptorum, dum ea non lego, & dum lego voluptate. Gratum tamen mihi admodum fecisses, si superioribus tuis literis libri argumentum significasses. Sed hoc te puto facere voluisse, vt vna tantum, sed ea maiore lætitia perfunderemur. Tux autem prudentiæ erit sic librum inuoluere, & operimentis munire, vt à pluviarum iniuria integer atque incolumis nobis reddi possit. Eum cum perlegero, sententiam de eo meam, atque iudicium diligenter perscribam: vt ex me cognoscere possis, quam in tua sciti-
pra

pra atque in te ipsum iniquus sis iudex. Nemo enim est (mihi crede) a quo ea probari malle debeas , quàm à te ipso : nec grauius iudicium ad ea examianda afferri potest , quàm quo in scribendo fuerit meditata. Scripsérám ego quoque his diebus meditationes qualdá in duos Plalmos quam breuissimas , in CXXX. & CXLV. iterum sanè animi affectu , sed frigido atque inerti sphaemoe scriberet : quas ad te olim misissem , nisi & eadem librorum penuria ac tu , hic laboraremus. Et (vt verum fatear) acrimoniam ingenii atque iudicii tui subueritus essem , ne tu ab aliis eugeres , quod prestare solus potes. Illudque veniebat in mentem , iunc quid mihi cum tam seuro iudice , qui cum sua scripta ceteris probentur omnibus ac permagni aestimantur , solus ipse non probet ac reiciat. Sed si equiorem fore te in me iudicem , quam in te ipsum sis , pollicitus fueris , fortasse mittam , & aliqua ratione eas describendas curabo : ea etiam conditione addita , vt nulli omnino eas legendas concedas , nisi planè intimus amicus tuus sit , ac propè domesticus : ne antequam adhortationibus tuis de arrendis Tullianis codicibus obtemperare ceperem , inerte ac tarditatis infamiam subeam. Misi eas tamen Ludouico Buncemii episcopo , cuius iudicium non adeò reformido. In quibus cum vitam affectum deprehendere posses , quo scriptæ fuerant minus enim essent ineptæ : attamen aliquantulam in facili literis exercitationem agnosces. Sed de his nimis multa. Profectionem meam in Italiam ex primo vere in vltimam aestatem recei. Quid etiam tunc facturus sum , mihi nondum planè competentum est , ita omnia mea consilia incerta atque implicata reddere ea calamitates , quæ ex Italia nuntiantur. Quicquid autem statuerem , quàm primum vt scias curabo. Illo enim suauis amicorum nostrorum conuietum atque consuetudinem , ex qua summam voluptatem percipere solebam , vix tam diu careo , vitamque meam eo nomine acerbissimam puto. Hic verò nouos pariter qui loco illorum substitui possint , quos vel mors eripuit , vel fortuna disiunxit , mihi sanè est impossibile , his praesertim temporibus , his regionibus , his moribus. Fac vt valeas : & amicitiam nostram , vt literis mandas , ita etiam memoria conferues. Paulò verò nostro multam salutem. Diuione , pridie Non. Februarij.

IX.

IAC. SADOL. EPISC. CARPENT. IOAN.

Matthæo Giberto, Episc. Verona S. P. D.

IAN dicitur , cum ego ad te nihil literarum dedi , quod accidit
 Iacobi obliuione tui mea , neque pigritia , aut negligentia nostra :
 sed

sed quod ipse meis occupationibus impeditus, dubitans de tuis, veritus sum ne mea sedulitas forsitan tibi molesta esset, si te à prioribus & sanctioribus curis inanum lectione literarum auocasset. Et si inanes nunquam epistolæ esse solent, quæ ut aliud nihil afferant, testes tamen sunt amoris, & conseruatæ optimæ voluntatis. Verum hoc testimonium neque (ut ego arbitror) tu à me desideras: neque ego abs te requiro, satis enim nostræ verus constansque amicitia testimonij vtrique nostrum præbet, esse nos inter nos quales esse debemus: amicissimo animo videlicet, & constantissima voluntate coniunctos. Ego ijs proximis mensibus audiui, impressos esse tua impensa, & opera, optimos auctores Græcos: quorum in sacris literis interpretandis egregia doctrina est & autoritas, quo nuntio valde sanè lætatus sum, animūque tuum pristinum recognoui propensum ad bene merendum de artibus optimis. Quarum tamen princeps ista est, quæ ad Deum, & ad veram felicitatem est directæ. Hoc si ita sit, quod ego confido esse, fructus tuæ animi præstantia & liberalitate, peto à te, ut me certiores facias: ut, siue sit perfectum negotium, ijs voluminibus & libris, siue in eo ut perficiatur, spe propinqui commodi oblectare possim. Nos hic commentarios in Epistolam ad Romanos scribimus: opusque difficile & arduum ita tractamus, ut in eo præcipue laboremus, quo extare possit tibi, quod iam pridem sumus polliciti: obscuras ancipitesque sententias in ea epistola permultas nostra cura & diligentia dilucidiores fore. Magno in eam rem animo incumbimus: maiore etiam labore. Sed neque animus noster, neque labor, sine Dei ope quicquam potest. Ad eum igitur confugiendum est, omnisque verioris scientiæ illuminatio ab eo vno poscenda, ac flagitanda. De cætero, sat rectè nos valemus, tamen si ingrauescente iam ætate appropinquantis senectutis incommoda incipimus præsentire. Sed illa feremus forti animo. Tuā mihi curæ est valendo, quam cupio prosperam atque bonam tibi perpetuò esse. Et quanquam dixi paulò antè à neutro nostrum debere considerari mutuum amoris & benevolentiae testimonium, quod illud vtrique nostrum de altero exploratum est: tamen si quandoque ad me scripseris, deque tua erga me voluntate certiores me feceris, nunquam non maximam capiam ex tuis literis voluptatem. Hoc si tibi erit difficile ipsi, poteris idem per duos. O-
mnis enim de te significatio, & de statu tuo atque incolumitate, deque recordatione nostræ necessitudinis, semper mihi gratissima, atque optatissima futura est. Vale, &
nos dilige. Carpentoraci, VI. Cal.
Noemb. M. D. XXXI.

X.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.

Ioan. Matthæo Giberto, Episc. Verona S.P.D.

Litteras tuos accepi una cum literis: quorum utrum fuerit mihi gratias, constituere satis non possum. Nam & literæ tuæ beneuolentiam, quæ me complecteris, mihi declarant: & libri virtutem animi tui, illam ipsam pristinam, quam ego antea in te cognoui: per quam tu ad illustrandas, & in honorem prouehendas optimas artes semper fuisti propensus. Ac reliqua quidem duo volumina Damasceni & Enthyimij mihi grata, illud verò in Pauli Epistolâ Chrysostomi peroptatū etiam fuit. Quid enim mihi accidere potuit optatius, & rationibus meis magis accommodatum, quàm cum in eadem me exerceam palastra, in qua tantus vir tantopere insudauit, habere me eum & monitorem & magistrum, cuius doctrinæ & autoritatis neminem possit peruenire? Qui cum in omnibus operibus suis, quæ multa sunt, vel penè dicam innumerabilia, & fluens semper sit, & dulcis, & sine labore cultus, sine delictarum suspitione nitidus: tum verò in hoc opere ad ea ornamenta orationis, quæ dixi, nescio quid plus gratitatis addidisse mihi visus est. Cui ego palmam in intellegendis, ac enucleandis scripturis sanctis, sine ulla dubitatione tribuo. Proximus huic mea sententia Augustinus: non ille quidem ingenio minor, nec ad scrutandum atque ad exponendum minus diligens. Sed Græcæ linguae ignoratio, qua imperfecta Augustinus utebatur, vim in eo maximi ingenij, tanquam virgulis in se repetitis impeditam aliquoties detinuit. Hæbeo igitur tibi, acque ago, pro isto tuo munere, & animo erga me, maximas gratias. In quo enim me hortaris, ut in hæc præclara studia incumbam, beneuolentiam tuam mihi ostendis, in quo verò optulare, etiam liberalitatem. Ego verò magno animo operam do, ut quod opus inchoaueram, id ad exitum perducatur. Sed totis hic quatuor mensibus valetudine aduersa à scribendo fui retardatus, nunc valetudine recuperata, nō committam ut vllum mihi tempus vacuum à literis prætereant. Quod te multa deterreant, quod minus susceperam istam provinciam optimorum autorum in lucem edendorum sustinere posse confidas: ego rem totam tuo iudicio examinandam relinquo. Illud tamen confirmo, nihil fieri posse præclarior, neque tuo nomini honorificentius. Meas epistolâs tibi semper gratas accidere lator: daboque operam posthac, ut & ad te sæpius, & libetiore animo scribam. Vale, & nos dilige. Carpent. III.

Nonas Maj. M.D.XXXII.

K 2

IAC.

IACOB. S ADOL. EPISC. CARPENT. IOAN.

Matthaeo Giberto, Episc. Verona S.P.D.

REGINALDVS Polus ea virtute, nobilitate, & doctrina vir quatuor optime nosti, cum reuenteretur in Italiam, pristinam (ut ego sentio) consuetudines doctorum hominum, & tuum imprimis conspectum appetens, ad me diuertit: ostenditque mihi eas literas, quas tu ad illum sane quam amice, eleganterque scripseras. In quibus erat quoque mentio mei & honorifica, & multa, quae cum iudicium tuum de me, tum multum magis studium beneuolentiamque declararet. Ego vero, & si subito penitus aduentu illius, ac festinatione discedendi occupatus, nec temporis satis ad scribendum, nec animi habere poteram: tamen putavi esse nefas, illum ad te sine meis literis accedere. Itaque has continuò exaravi: non tam ut gratias tibi agerem, quod me assidue in memoria haberes, (et si ille quoque iure optimo tibi a me debetur) quam ut indicarem tibi, summam me ex illis ipsis literis tuis cepisse voluptatem, quod me abs te intelligam amari. Quamquam hoc quidem minimè nouum mihi accidit, sed eius tum semper iucunda est commemoratio. In quo te arbitror exultare, me non posteriores in te amando ferre partes. Verum harum rerum affirmatio iam toties iterata inter nos, minus fortasse in hoc tempore necessaria est. Illud quod te magis auere scire puto, quibus ego nunc in studiis verser videlicet, quid mihi habeam propositum, ipse Reginaldus tibi exponere poterit, qui exiguum hoc tempus, quod mecum fuit, totum posuit in inquirendo, percontando, quae mea studendi, aut scribendi ratio, qui animus, quod consilium esset. Cui ego planè omnium mearum actionum cogitationumque rationem reddidi. Sed quod mihi in eo magnae voluptati fuit, videor cognosse in illo, cum summum ingenium, & excellentem in Graecis Latinisque scientiam: tum verò summam in moribus & congressu, elegantiam, atque humanitatem. Quem hoc etiam nomine pluris facio, quod intellexi te ab eo incredibiliter amari: vique eò ille de te, & de tuis rebus omnibus & amanter, & honorifice semper loquitur. Eum igitur habebis tu scilicet, nosque in desiderio manebimus & ipsius, & tui, & aliorum multorum: quorum familiaritas, & amicitia, mihi & ornameto erat, & solatio. Sed hoc feremus, ut poterimus. Illud tibi de nobis persuasum esse volumus, vivere apud nos perpetuò & memoriam & beneuolentiam tui, deque tua mutua erga nos voluntate nobis vicissim exploratum esse. Tu ut studia ea vigeas, quae praeciosa & eximia maximo animo es aggressus, valetudini-

que

que feruias valde te & hortor, & rogo: nihil est quod maius, aut accommodatius ad beatam vitam facere possis. Vale. III. Nonas Septemb. M.D.XXXII.

XII

IAC. SADOL. EPISC. CARP. EGI-
dio Cardinali. S.P.D.

Quatuor ex tuis literis accepi voluptatis, tantum ipse meis literis exprimere posse confiderem: nihil aliud agerem profecto hoc tempore, quam tibi miram quandam ex eis animi mei letitiam, in cunctis acriterque perscriberem, per quam intelligeres, laboris tui fructum egregie tibi constitisse, cum amicissimo tuo, eidemque tibi deditissimo, & vtilitatis tantum, & delectationis amantissimo. Sed quoniam eo onere me oppressum iri plane video, si suscipere nitar, quod perficere non queam, ignosces mihi, si ne conabor quidem id aggredi, quod perficere posse desperem. Illud tantum scito, tuis mihi literis nihil accidere potuisse optatasque solum ex ea parte, qua ad ea quae quaesieram & doctissimi simul, & humanissimi respondes: sed etiam ex eo, quod videre videor in illis omnem expressam imaginem amoris erga me vix tantam in illis suauitas, tantum studium satisfaciendi mihi: tantum & verborum, quae ad eam rem faciant, & optimarum electissimarumque sententiarum inest lepos. Itaque intelligo nunc quidem, atque experior, meum de tua praestanti eximiaque virtute sapientia, bonitate, verissimum semper certissimumque fuisse iudicium. Nec quod antea inquam dubitavi, sed quia dies, res, quaeque, quotidie id magis comprobant. Nam si a mediocri viro, & mediocri dignitate praedito, haec amicitiae officia praestaretur, laudandus ille vitque quicumque esset, & in paucorum numero reponendus: rem enim vulgo haud ita multum vitatam incepto ostenderet. Ab homine vero amplissimo, & omnibus ingenio, eloquentia, honorisque ornamentis cumulatifimo, reuocari haec officia fidelis amicitiae, & in absentem amicum nil beneuolentiae humanitatisque praetermitti, hoc est mi Egidii vir maxime acque ornatifime, quod in te habet laudis admirationem, non cum aliorum laudibus comparandam. Quantum enim te ex quo inferioribus amicis mansuetudine, beneuolentia, familiaritate, tantum altitudinem animi tui, virtutis gloria exaggetur. Sed haec haec tenus, sunt enim maioribus theatris propolita. Quod ad ea attinet, de quibus te consulueram, satis omnino vis te mihi est factum, doleo tamen te tua in eo genere scripta distulerat: quorum venustatem & elegantiam vel ex hoc coniectare possumus cuiusmodi fuerit, quod illa barbaris idonea visa sunt.

E 3

funt quæ disicerentur. Illud & optatim scire, postquam adsciscunt Moysis libros Maumethani, num & Prophetas suscipiant, multamque in veteri lege aspersam esse existiment futurarum rerum prædictionem: & an ipsi quoque Messiam aliquem expectent. Nam vsum quidem vini cur interdixerunt, cum tantum vxoribus compluribus ducendis, pellicibusque habendis, libidini ab illis sit tributum: Si modo hæc vera sunt, de quibus cupio à te fieri certior. Ego, si mihi optata Deus concesserit, efficiam profectò, vt ne te pœniteat aliquantum hoc laboris mea causa cepisse. Sin autem (vt humana sunt) mea spes me fortè frustrata fuerit, tu tamen virtutis tuæ & officij fructum tecum auferes. Certè quod in obseruantia, omniq; amore, & meritorum tuorum memoria, præstari à me tibi, nonini, laudi, honorique tuo vsipiam poterit, largè enimuerò id & prolixe præstabitur. Vale. Carpentoracii.

XIII.

IAC. SADO LETVS EPISC. CARP.

Ioan. Francisco Pico, Mirandula Comiti, S. P. D.

SVMMA voluptate affecerunt me literæ tuæ, recognoui enim sin illis tuam pristinam virtutem coniunctam singulari erga me beneuolentia: quarum alteram semper in te colui, atque admiratus sum: altera cum me antea delectauit, tum verò præcipuè in hoc tempore delectat. quo ego absens liquidius possum de vniuscuiusque studio atque amore erga me, & de amicitia fide iudicare. Quam quodd in te egregiam esse conspicio, & cæterarum similem virtutum: tumque tuis vir sis, vt tuum de quoquo homine iudicium maximo illi ornamento sit quem diligas: meritò sit à me, vt ego omnium rerum charissimum habeam hoc testimonium tuæ erga me voluntatis. Quamobrem scito iterandum est enim) nihil mihi potuisse accidere literis tuis optatius. Quod autem scribis perhumanè atque amanter, te non parum mea tui memoria letari: eosque reprehendis, qui tanquam expertes omnis humani sensus, his amicorum beneuolentiæ signis atque iudiciis non moueantur: facis iure tu quidem. Quid enim magis est hominis, quam amare velle, atq; amari? Aut qui omnino fructus communis vitæ est dulcior, quam conuiuius & consuetudo cum præsentibus amicis, inter absentes mutua recordatio? Sed ego memoriam tui, ne si velim quidem, dimittere villo modo possum. Non enim leuiter fuit impressa: nec tu es, in quo quid non insigne sit ad recordandum. Sed cum & velle obliuisci amici sit nefas: & tu inaudito quodam, & singulari genere virtutis communem laudem & vîtatam multum autecesseris:

non in memoria solum nostra, sed in ore & oculis, & in intimis
 sensibus assiduus haeres. Clupere nunc hic commemorare, quae
 res me impulserunt in admirationem tui, & quam grauibz de
 centis tibi deditus. Sed quoniam tu homo sanctus & seue-
 rus haec ipsa contemnis, moderabor ipse mihi, nec tibi oneri
 ero. Tantum dicam, hac nostra aetate, his hominum moribus
 adhuc ququam visisse me in iis qui populis & ceteris homi-
 nibz cum imperio praesunt, vni cum iure, potestatem cum mo-
 derata, reprobam cum armis, summam rerum atq; artium opti-
 mam scientiam cum gubernandi labore atque cura, nisi in te
 uno esse coniunctam: vt qui te semel nouerit, idem si fiat postea
 tui immemor, facile etiam probare possit, esse se oblitum sui.
 Verum parca haec haecenus, quae tamen vereor, ne tibi nimium
 multa esse videantur. De commentario meo incredibiliter gau-
 des, & operam & studium meum tibi probari. Quapropter ego,
 etsi sponte mea satis in id studium animatus, tua tamen co-
 hortatione, & monitis factus ardentior, enitar posthac, vt
 plura praestare possim. In quam euestigio curam & cogitatio-
 nem incumberem, ni haberem in manibus veteres quasdam
 laborationculas meas, quas perficere constitui, ne omnis an-
 teae vitae labor intereat. His quidem absolutis, quod breui
 fore confido, omnis mihi opera in sacris & rebus, & literis in-
 cumberet, Deus modo propitius sit, conabor efficere aliquid,
 quod si non propter doctrinam, quae in me perexigua est, ne-
 que propter vitae & morum sanctitatem, a qua ego longissime ab-
 sum: ut propter amorem & studium Christianae religionis quo
 ego sum maiorem in modum incensus, asserere nonquid lumi-
 nus ad communem vitam & utilitatem possit. Sed haec Deus di-
 scerneret, si qui omnia vnus potest. Ego te mihi charissime, ac
 dilectissime Pice, & amo coloque tantum scilicet, quantum
 cum mea fides, cum tua eximia virtus postulat, & me abs te ama-
 tius vehementer gaudeo. Habeoque Gregorio Lilio nostro gra-
 tiam, qui occasionem hanc praebuerit, & tibi vt scriberes ad me,
 & tibi scribendi. Quem quod foves & sustentas in eius
 assiduis rebus, facis quidem quod te decet: neque ego habeo
 exemplum aliud quid deceat, quam te ipsum praestantius. Sed
 & mihi facis gratissimum, qui illum non mediocriter diligo.
 Ita igitur hoc quoque in numero tuorum optime sanctissime-
 rum factorum. Paulus meus, & idem tuus (te enim semper ferè
 habet in ore) misisse literis bonis deditus est: quas etiam se-
 quuntur mores boni. Itaque tantos progressus facit, vt mihi ipsi
 magis sua iudicia eius in meis scriptis, non modo exquiren-
 dum, verum etiam extimescendum esse videatur. Eum ego confi-
 deo (Deus ita congrua adiunget) & meam, & vestram, qui illum ama-

tis, expectationi cumulata satisfacturum esse, atque in eam partem maxime, quam tu pice recte probas. Is tibi refert plurimam salutem. Vale, & nos dilige. Ex suburbano nostro Carpentoracti, IX. Calend. Augusti. M.D.XXX.

IACOBI SADOLETI EPISC.
CARPENTORACTI EPISTOLA-
rum Lib. IV. Epist. I.

IAC. SADOLETI EPISC. CARP. D. ERASMO
Roterod. S. P. D.

Novus est, aut eo plus, cum binas abs te literas accepi eodem exemplo: quarum quæ posterius scriptæ erant, cum priores mihi reddita fuissent, esset autem in illis tua de mea incolumitate, & opportuno ad meam ecclesiam receptu, gratulatio plena amicissimæ voluntatis: recordor me tum, ut noster amor ferebat, diligenter tibi rescripsisse. Post mihi allata sunt altera una cum Psalmo LXXXV. & tua eius interpretatione: cuius ego lectione fui mirifice delectatus, tuamque illam admirabilem ingenii vim, & coptam, in eo etiam recognovi. Sed quo minus tibi de eo tum aliquid scriberem, fecit occupatio, & par quidem meus labor: quem ego in interpretando Psalmo XCIII. paulo ante susceperam. Sed ne utquam partur facultas neque æqua ingenii ac doctrinæ vis, per quam celeriter opus à me institutum absoluerem. Sum enim in hunc usque diem, ut vides, retardatus. Sed postquam tandem confecissem, nihil habui antiquius quam hoc quicquid esset quod elucubraueram, continuo ad te mittere: quod utinam non perierit, videlicet. Sed tamen siue tibi id probaretur, ut singularem animi voluptatem ex hominis omnium doctissimi ac mihi benevolentis iudicio caperem, siue non probaretur, præceptis tuis atque doctrina in posterum melior fierem. Quorum utrum malim, & utrum mihi utilius sit, non queo satis constituere. Approbato forsitan iucundior sit, quæ sit ab amico fideli eruditorumque profecta: emendatio certe utilior. Itaque te vehementer oro, atque rogo, ut si quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutissimo minus placebunt, ne parcas agere mecum ingenuè ac liberè: fidemque amicitia, quam persanctè colli à te non dubito, in hac re mihi potissimum præstes: hocque sic statuas, tuum mihi iudicium in utramvis partem gratum atque expectatum fore. Ego de tuo Psalmo, ac de cæteris,

quæ